

HOTĂRÂREA CURȚII (Marea Cameră)

1 martie 2011 *

În cauza C-236/09,

având ca obiect o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată în temeiul articolului 234 CE de Cour constitutionnelle (Belgia), prin decizia din 18 iunie 2009, primită de Curte la 29 iunie 2009, în procedura

Association belge des Consommateurs Test-Achats ASBL,

Yann van Vugt,

Charles Basselier

împotriva

Conseil des ministres,

* Limba de procedură: franceza.

CURTEA (Marea Cameră),

compusă din domnul V. Skouris, președinte, domnii A. Tizzano, J.N. Cunha Rodrigues, K. Lenaerts, J.-C. Bonichot și A. Arabadjiev, președinți de cameră, domnii E. Juhász (raportor), G. Arestis, A. Borg Barthet, M. Ilešič, L. Bay Larsen, doamna P. Lindh și domnul T. von Danwitz, judecători,

avocat general: doamna J. Kokott,
grefier: doamna R. Șereș, administrator,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 1 iunie 2010,

luând în considerare observațiile prezentate:

- pentru Association belge des Consommateurs Test-Achats ASBL, precum și pentru domnii van Vugt și Basselier, de F. Krenc, avocat;
- ntru Conseil des ministres, de P. Slegers, avocat;
- pentru guvernul belgian, de doamna L. Van den Broeck, în calitate de agent, asistată de P. Slegers, avocat;
- pentru Irlanda, de domnul D. O'Hagan, în calitate de agent, asistat de domnul B. Murray, BL;
- pentru guvernul francez, de domnul G. de Bergues și de doamna A. Czubinski, în calitate de agenți;

- pentru guvernul lituanian, de doamna R. Mackevičienė, în calitate de agent;
- pentru guvernul finlandez, de domnul J. Heliskoski, în calitate de agent;
- pentru guvernul Regatului Unit, de doamna I. Rao, în calitate de agent, asistată de domnul D. Beard, barrister;
- pentru Consiliul Uniunii Europene, de doamna M. Veiga, de domnul F. Florindo Gijón și de doamna I. Šulce, în calitate de agenți;
- pentru Comisia Europeană, de domnii M. Van Hoof și M. van Beek, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 30 septembrie 2010,

pronunță prezenta

Hotărâre

- ¹ Cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare privește validitatea articolului 5 alineatul (2) din Directiva 2004/113/CE a Consiliului din 13 decembrie 2004 de aplicare a principiului egalității de tratament între femei și bărbați privind accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii (JO L 373, p. 37, Ediție specială, 05/vol. 7, p. 135).

- 2 Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între Association belge des Consommateurs Test-Achats ASBL, precum și domnii van Vugt și Basselier, pe de o parte, și Conseil des ministres (Consiliul de Miniștri) al Regatului Belgiei, pe de altă parte, cu privire la anularea Legii din 21 decembrie 2007 de modificare a Legii din 10 mai 2007 de combatere a discriminării între femei și bărbați pe criterii de sex în materie de asigurări (*Moniteur belge* din 31 decembrie 2007, p. 66175, denumită în continuare „Legea din 21 decembrie 2007”).

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

- 3 Directiva 2004/113 a fost adoptată în temeiul articolului 13 alineatul (1) CE. Considerentele (1), (4), (5), (12), (15), (18) și (19) ale acestei directive au următorul cuprins:

„(1) În conformitate cu articolul 6 din Tratatul privind Uniunea Europeană, Uniunea se bazează pe principiile libertății, democrației, respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale, precum și al statului de drept, principii comune statelor membre, și respectă drepturile fundamentale astfel cum sunt garantate de Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale[, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950,] și astfel cum rezultă din tradițiile constituționale comune statelor membre, ca principii generale ale dreptului comunitar.

[...]

- (4) Egalitatea între bărbați și femei este un principiu fundamental al Uniunii Europene. Articolele 21 și 23 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene [denumită în continuare «carta»] interzic orice formă de discriminare pe criterii de sex și prevăd că egalitatea între bărbați și femei trebuie să fie asigurată în toate domeniile.
- (5) Articolul 2 din Tratatul de instituire a Comunității Europene prevede că promovarea acestei egalități este una dintre sarcinile esențiale ale Comunității. De asemenea, articolul 3 alineatul (2) din tratat prevede că, prin toate acțiunile sale, Comunitatea caută să elimine inegalitățile și să promoveze egalitatea între bărbați și femei.

[...]

- (12) În scopul prevenirii discriminării pe criterii de sex, prezenta directivă se aplică atât discriminării directe, cât și discriminării indirecte. Poate fi vorba despre o discriminare directă numai atunci când, pe criterii de sex, o persoană este tratată într-un mod mai puțin favorabil decât o altă persoană aflată într-o situație similară. Prin urmare, de exemplu, diferențele între bărbați și femei în privința furnizării serviciilor de sănătate, care rezultă din diferențele fizice între bărbați și femei, nu se raportează la situații comparabile și nu constituie, prin urmare, o discriminare.

[...]

- (15) Există deja o serie de instrumente juridice care pun în aplicare principiul egalității de tratament între bărbați și femei în domeniul ocupării forței de muncă și al muncii. Prin urmare, prezenta directivă nu ar trebui să se aplice

în acest domeniu. Acest raționament este valabil și în privința problemelor legate de activitatea independentă, în măsura în care acestea sunt reglementate prin instrumente juridice existente. Prezenta directivă ar trebui să se aplice numai asigurărilor și pensiilor private, liber consimțite și nelegate de relațiile de muncă.

[...]

- (18) Utilizarea factorilor actuariali în ceea ce privește sexul este foarte răspândită în furnizarea serviciilor de asigurare și a altor servicii financiare conexe. În vederea garantării egalității de tratament între bărbați și femei, utilizarea sexului ca factor actuarial nu ar trebui să creeze, pentru cei asigurați, diferențe în materie de prime și prestații. Pentru a evita o reajustare bruscă a pieței, această regulă ar trebui să se aplice numai pentru noile contracte încheiate după data transpunerii prezentei directive.
- (19) Unele categorii de riscuri pot varia în funcție de sex. În anumite cazuri, sexul reprezintă un factor determinant, fără a fi în mod obligatoriu singurul, în cadrul evaluării riscurilor asigurate. În ceea ce privește contractele care reglementează acest tip de riscuri, statele membre pot decide autorizarea derogărilor de la norma privind primele și prestațiile unisex, cu condiția să poată garanta că datele actuariale și statistice subiacente pe care se bazează calculele sunt fiabile, actualizate periodic și puse la dispoziția publicului. Derogările sunt autorizate numai atunci când legislația națională nu a pus încă în aplicare norma privind primele și prestațiile unisex. După cinci ani de la transpunerea prezentei directive, statele membre ar trebui să reexamineze justificarea acestor derogări, ținând seama de datele actuariale și statistice cele mai recente, precum și de un raport prezentat de Comisie după trei ani de la data transpunerii prezentei directive.”

- 4 Obiectul Directivei 2004/113 este definit la articolul 1 după cum urmează:

„Prezenta directivă are ca obiect formarea unui cadru pentru combaterea discriminării pe criterii de sex în ceea ce privește accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii, în vederea punerii în aplicare, în statele membre, a principiului egalității de tratament între bărbați și femei.”

- 5 Articolul 4 alineatul (1) din această directivă prevede:

„(1) În sensul prezentei directive, principiul egalității de tratament între bărbați și femei înseamnă:

(a) că nu poate exista o discriminare directă pe criterii de sex, inclusiv un tratament mai puțin favorabil al femeii pe motive de sarcină și maternitate;

(b) că nu poate exista o discriminare indirectă bazată pe sex.”

- 6 Articolul 5 din directiva menționată, intitulat „Factori actuariali”, prevede:

„(1) Statele membre veghează pentru ca, în toate noile contracte încheiate după 21 decembrie 2007, utilizarea sexului ca factor în calculul primelor și prestațiilor în domeniul serviciilor de asigurare și al serviciilor financiare conexe să nu ducă la crearea, pentru cei asigurați, a unor diferențe în materie de prime și prestații.

(2) Sub rezerva alineatului (1), statele membre pot decide, înainte de 21 decembrie 2007, să autorizeze diferențe proporționale în materie de prime și prestații pentru cei asigurați, în cazul în care sexul reprezintă un factor determinant în evaluarea riscurilor, pe baza datelor actuariale și statistice pertinente și precise. Statele membre în cauză informează Comisia cu privire la acestea și veghează ca datele precise privind utilizarea sexului ca factor actuarial determinant să fie colectate, publicate și actualizate periodic. Aceste state membre reexaminează decizia lor în termen de cinci ani după 21 decembrie 2007, ținând seama de raportul Comisiei menționat la articolul 16, și transmit Comisiei rezultatele acestei reexaminări.

(3) În orice caz, cheltuielile legate de sarcină și maternitate nu determină, pentru cei asigurați, diferențe în materie de prime și prestații.

Statele membre pot amâna punerea în aplicare a măsurilor necesare pentru a se conforma prezentului alineat în termen de cel mult doi ani după 21 decembrie 2007. În acest caz, statele membre în cauză informează de îndată Comisia cu privire la aceasta.”

7 Articolul 16 din aceeași directivă, intitulat „Rapoarte”, prevede:

„(1) Comisiei îi sunt comunicate de către statele membre, până la 21 decembrie 2009 și, ulterior, la fiecare cinci ani, toate informațiile disponibile referitoare la aplicarea prezentei directive.

Comisia întocmește un raport succint care conține examinarea practicilor în vigoare în statele membre privind articolul 5 pentru ceea ce are legătură cu utilizarea elementului sex ca factor în calculul primelor și al prestațiilor. Comisia prezintă acest raport Parlamentului European și Consiliului până la 21 decembrie 2010. După caz, Comisia completează raportul cu propuneri de modificare a prezentei directive.

(2) Raportul Comisiei ia în considerare punctul de vedere al părților interesate.”

- 8 Potrivit articolului 17 alineatul (1) din Directiva 2004/113, statele membre pun în aplicare actele cu putere de lege și actele administrative necesare pentru a se conforma prezentei directive până la 21 decembrie 2007, iar Comisiei i se comunică de îndată de către statele membre textul acestor dispoziții.

Dreptul național

- 9 Articolul 2 din Legea din 21 decembrie 2007 prevede că aceasta transpune Directiva 2004/113.
- 10 Articolul 3 din această lege cuprinde dispoziția care înlocuiește articolul 10 din Legea din 10 mai 2007 de combatere a discriminării între femei și bărbați pe criterii de sex în materie de asigurări.

11 Noul articol 10 din aceasta din urmă are, în urma modificării, următorul cuprins:

„§ 1. Prin derogare de la articolul 8, se poate face o diferențiere direct proporțională pe criterii de sex în stabilirea primelor și a prestațiilor de asigurări în cazul în care sexul reprezintă un factor determinant în evaluarea riscurilor pe baza datelor actuariale și statistice pertinente și precise.

Această derogare se aplică numai contractelor de asigurare de viață în sensul articolului 97 din Legea din 25 iunie 1992 privind contractele de asigurare terestră.

§ 2. În orice caz, cheltuielile legate de sarcină și de maternitate nu pot determina, pentru cei asigurați, după 21 decembrie 2007, diferențe în materie de prime și prestații de asigurări.

§ 3. Comisia bancară, financiară și de asigurări colectează datele actuariale și statistice menționate la § 1, asigură publicarea acestor date cel târziu la 20 iunie 2008 și ulterior publicarea datelor actualizate la intervale de doi ani și le publică pe site-ul său internet. Aceste date vor fi actualizate la intervale de doi ani.

Comisia bancară, financiară și de asigurări este autorizată să solicite instituțiilor, întreprinderilor sau persoanelor vizate datele necesare în acest sens. Aceasta determină datele care trebuie transmise, precum și tipul și forma transmiterii acestora.

§ 4. Comisia bancară, financiară și de asigurări transmite Comisiei Europene cel târziu la 21 decembrie 2009 datele de care dispune în temeiul prezentului articol. Aceasta transmite Comisiei Europene datele respective la fiecare actualizare a lor.

§ 5. Camerele legislative evaluează înainte de 1 martie 2011 punerea în aplicare a prezentului articol pe baza datelor menționate la § 3 și 4, a raportului Comisiei Europene menționat la articolul 16 din Directiva 2004/113/CE și a situației din celelalte state membre ale Uniunii Europene.

Această evaluare se face pe baza unui raport care va fi prezentat camerelor legislative, în decurs de doi ani, de către o comisie de evaluare.

Regele stabilește printr-un decret adoptat în cadrul Consiliului de Miniștri norme mai detaliate privind structura și desemnarea membrilor comisiei de evaluare, forma și conținutul raportului.

Comisia va întocmi printre altele un raport privind efectele prezentului articol asupra situației de pe piață și va examina și alte criterii de segmentare decât criteriile referitoare la sex.

§ 6. Prezenta dispoziție nu se aplică contractelor de asigurare încheiate în cadrul unui sistem complementar de asigurare socială. Pentru aceste contracte se aplică exclusiv articolul 12.”

Situația de fapt din acțiunea principală și întrebările preliminare

- 12 Reclamanții din acțiunea principală au formulat, la Cour constitutionnelle, o acțiune în anularea Legii din 21 decembrie 2007 de transpunere în dreptul belgian a Directivei 2004/113.
- 13 Aceștia au apreciat că Legea din 21 decembrie 2007, care pune în aplicare posibilitatea derogării oferite de articolul 5 alineatul (2) din Directiva 2004/113, este contrară principiului egalității între femei și bărbați.
- 14 În măsura în care Legea din 21 decembrie 2007 prevede posibilitatea de a deroga în temeiul articolului 5 alineatul (2) din Directiva 2004/113, Cour constitutionnelle, întrucât a considerat că acțiunea cu care a fost sesizată ridică o problemă de validitate a unei dispoziții dintr-o directivă a Uniunii, a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:
- „1) Articolul 5 alineatul (2) din Directiva 2004/113[...] este compatibil cu articolul 6 alineatul (2) [UE] și, mai precis, cu principiul egalității și al nediscriminării garantat de această dispoziție?
- 2) În cazul unui răspuns negativ la prima întrebare, același articol 5 alineatul (2) din [această] directivă este incompatibil cu articolul 6 alineatul (2) [UE] și în cazul în care aplicarea sa este limitată numai la contractele de asigurare de viață?”

Cu privire la întrebările preliminare

- ¹⁵ Prin intermediul primei întrebări, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă articolul 5 alineatul (2) din Directiva 2004/113 este valid din perspectiva principiului egalității de tratament între femei și bărbați.
- ¹⁶ Articolul 6 UE, la care se referă instanța de trimitere în întrebările sale și care este menționat în considerentul (1) al Directivei 2004/113, prevedea la alineatul (2) că Uniunea respectă drepturile fundamentale astfel cum sunt garantate de Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și astfel cum rezultă din tradițiile constituționale comune statelor membre, ca principii generale ale dreptului comunitar. Aceste drepturi fundamentale sunt încorporate în carta care, de la 1 decembrie 2009, are aceeași valoare juridică precum tratatele.
- ¹⁷ Articolele 21 și 23 din cartă prevăd că, pe de o parte, se interzice discriminarea de orice fel bazată pe motive de sex și, pe de altă parte, egalitatea între femei și bărbați trebuie asigurată în toate domeniile. Întrucât considerentul (4) al Directivei 2004/113 se referă în mod explicit la aceste articole, validitatea articolului 5 alineatul (2) din această directivă trebuie apreciată din perspectiva acestor dispoziții ale cartei (a se vedea în acest sens Hotărârea din 9 noiembrie 2010, Volker und Markus Schecke și Eifert, C-92/09 și C-93/09, Rep., p. I-11063, punctul 46).
- ¹⁸ Dreptul la egalitate de tratament între femei și bărbați face obiectul dispozițiilor Tratatului FUE. Pe de o parte, potrivit articolului 157 alineatul (1) TFUE, fiecare stat membru trebuie să asigure aplicarea principiului egalității de remunerare între lucrătorii de sex masculin și cei de sex feminin, pentru aceeași muncă sau pentru o muncă de aceeași valoare. Pe de altă parte, articolul 19 alineatul (1) TFUE prevede că Consiliul, cu aprobarea Parlamentului, poate lua măsurile necesare în vederea combaterii

oricărei discriminări bazate pe sex, rasă sau origine etnică, pe religie sau convingeri, pe handicap, vârstă sau orientare sexuală.

- 19 În timp ce articolul 157 alineatul (1) TFUE stabilește principiul egalității de tratament între femei și bărbați într-un domeniu specific, articolul 19 alineatul (1) TFUE instituie, la rândul său, o competență pe care Consiliul trebuie să o exercite, conformându-se în special articolului 3 alineatul (3) al doilea paragraf TUE, care prevede că Uniunea combate excluziunea socială și discriminările și promovează justiția și protecția sociale, egalitatea între femei și bărbați, solidaritatea între generații și protecția drepturilor copilului, precum și articolului 8 TFUE, potrivit căruia, în toate acțiunile sale, Uniunea urmărește să elimine inegalitățile și să promoveze egalitatea între bărbați și femei.
- 20 La realizarea progresivă a acestei egalități, legiuitorul Uniunii este acela care, luând în considerare misiunea pe care articolul 3 alineatul (3) al doilea paragraf TUE și articolul 8 TFUE au conferit-o Uniunii, stabilește momentul intervenției sale ținând seama de evoluția condițiilor economice și sociale din Uniune.
- 21 Cu toate acestea, atunci când se ia decizia unei astfel de intervenții, aceasta trebuie să contribuie, în mod coerent, la realizarea obiectivului vizat, ceea ce nu exclude posibilitatea de a prevedea perioade tranzitorii sau derogări cu domeniu de aplicare limitat.
- 22 Astfel cum se constată în considerentul (18) al Directivei 2004/113, la momentul adoptării acestei directive, utilizarea factorilor actuariali în ceea ce privește sexul era foarte răspândită în furnizarea serviciilor de asigurare.

- ²³ Prin urmare, era oportun ca legiuitorul Uniunii să pună în aplicare principiul egalității între femei și bărbați, mai precis aplicarea regulii primelor și prestațiilor unisex, în mod gradat și cu perioade de tranziție adecvate.
- ²⁴ Tocmai în acest sens a prevăzut legiuitorul Uniunii la articolul 5 alineatul (1) din Directiva 2004/113 că diferențele în materie de prime și prestații rezultate din utilizarea sexului ca factor în calculul acestora trebuiau să fie suprimate până cel târziu la 21 decembrie 2007.
- ²⁵ Prin derogare de la norma generală a primelor și prestațiilor unisex, instituită prin dispozițiile acestui articol 5 alineatul (1), alineatul (2) al aceluiași articol a acordat, la rândul său, statelor membre al căror drept național nu aplica deja această normă la momentul adoptării Directivei 2004/113 posibilitatea de a decide până la 21 decembrie 2007 să autorizeze diferențe proporționale în materie de prime și prestații pentru cei asigurați în cazul în care sexul reprezintă un factor determinant în evaluarea riscurilor, pe baza datelor actuariale și a statisticilor pertinente și precise.
- ²⁶ Această posibilitate, potrivit aceluiași paragraf, va fi reexaminată după cinci ani de la data de 21 decembrie 2007, ținând seama de un raport al Comisiei, însă, în lipsa, din cadrul Directivei 2004/113, a unei dispoziții cu privire la durata aplicării acestor diferențe, statele membre care au utilizat posibilitatea menționată sunt autorizate să permită asigurătorilor să aplice acest tratament inegal pe o perioadă nelimitată.
- ²⁷ Consiliul exprimă îndoieli cu privire la aspectul dacă situațiile asiguraților de sex feminin și de sex masculin, în cadrul anumitor ramuri ale asigurării private, pot fi

considerate comparabile, având în vedere că, din punctul de vedere al tehnicii asigurătorilor, care pe baza statisticilor clasează riscurile în categorii, nivelurile de risc asigurat pot fi diferite pentru femei și pentru bărbați. Acesta susține că opțiunea reținută la articolul 5 alineatul (2) din Directiva 2004/113 nu urmărește decât să permită ca situații diferite să nu fie tratate în același mod.

²⁸ Potrivit jurisprudenței constante a Curții, principiul egalității de tratament impune ca situații comparabile să nu fie tratate în mod diferit și ca situații diferite să nu fie tratate în același mod, cu excepția cazului în care un astfel de tratament este justificat în mod obiectiv (a se vedea Hotărârea din 16 decembrie 2008, *Arcelor Atlantique et Lorraine* și alții, C-127/07, Rep., p. I-9895, punctul 23).

²⁹ În această privință, trebuie subliniat că respectiva comparabilitate a situațiilor trebuie evaluată în funcție de obiectul și de finalitatea actului Uniunii care instituie distincția în cauză (a se vedea în acest sens Hotărârea *Arcelor Atlantique et Lorraine* și alții, citată anterior, punctul 26). În speță, această distincție este instituită prin articolul 5 alineatul (2) din Directiva 2004/113.

³⁰ Este cert că scopul urmărit de Directiva 2004/113 în sectorul serviciilor de asigurări este, astfel cum îl reflectă articolul 5 alineatul (1), aplicarea regulii primelor și prestațiilor unisex. Considerentul (18) al acestei directive prevede în mod explicit că, în vederea garantării egalității de tratament între bărbați și femei, utilizarea sexului ca factor actuarial nu ar trebui să creeze, pentru cei asigurați, diferențe în materie de prime și prestații. Considerentul (19) al directivei menționate prevede, ca o „derogare”, posibilitatea acordată statelor membre de a nu aplica regula primelor și prestațiilor unisex. Astfel, Directiva 2004/113 se bazează pe premisa potrivit căreia,

pentru aplicarea principiului egalității de tratament între femei și bărbați consacrat la articolele 21 și 23 din cartă, situația femeilor și, respectiv, a bărbaților în ceea ce privește primele și prestațiile de asigurări contractate de aceștia este comparabilă.

31 În aceste împrejurări, există un risc ca derogarea de la egalitatea de tratament între femei și bărbați prevăzută la articolul 5 alineatul (2) din Directiva 2004/113 să fie permisă de dreptul Uniunii pe o perioadă nelimitată.

32 O astfel de dispoziție, care permite statelor membre în cauză să mențină, nelimitat în timp, o derogare de la regula primelor și prestațiilor unisex, este contrară realizării obiectivului egalității de tratament între femei și bărbați, obiectiv pe care îl urmărește Directiva 2004/113, și incompatibilă cu articolele 21 și 23 din cartă.

33 Prin urmare, această dispoziție trebuie considerată nevalidă la expirarea unei perioade de tranziție corespunzătoare.

34 Având în vedere toate cele de mai sus, trebuie să se răspundă la prima întrebare adresată că, începând cu 21 decembrie 2012, articolul 5 alineatul (2) din Directiva 2004/113 este nevalid.

35 Având în vedere acest răspuns, nu este necesar să se răspundă la a doua întrebare.

Cu privire la cheltuielile de judecată

- ³⁶ Întrucât, în privința părților din acțiunea principală, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Marea Cameră) declară:

Începând cu 21 decembrie 2012, articolul 5 alineatul (2) din Directiva 2004/113/CE a Consiliului din 13 decembrie 2004 de aplicare a principiului egalității de tratament între femei și bărbați privind accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii este nevalid.

Semnături